

ANDRIJA BANOVIĆ - PRIKAZ KNJIGE - JACQUES LE GOFF, "TREBA LI POVIJEST ZAISTA DIJELITI NA RAZDOBLJA?", 2015.

[25. siječnja 2018.](#) | [Leave a comment](#)

Jacques Le Goff, *Trebalo li povijest zaista dijeliti na razdoblja?*, prevela s francuskog Gordana V. Popović, TIM press, Zagreb 2015, 121 str.

Francuski povjesničar Jacques Le Goff (1924.-2014.) bio je istaknuti medievist i jedan od prvaka škole Anala – po mnogima Braudelov prirodni nasljednik – te vodeća ličnost „nove historije“. Njegovo djelo *Trebalo li povijest zaista dijeliti na razdoblja?* počinje komentarom da nije zamišljeno ni kao teza ni kao sinteza, nego kao kulminacija šest desetljeća znanstvene kontemplacije i iskustva. Glavno je pitanje koje pritom postavlja: je li povijest ujedinjena kontinuirana cjelina ili se sastoji od segmenata

veće ili manje dužine, *ergo* treba li ju dijeliti u periode. Kratak odgovor je da treba, ali možda ne u periode koji su trenutno opće uvriježeni u modernoj historiografiji. Djelo se sastoji od 121 stranice, podijeljenih u devet poglavlja, uključujući uvodno i zaključno, kao i stranicu sa zahvalama. Nimalo iznenađujuće, znatan dio posvećen je bibliografskim bilješkama; za razliku od francuskog originala i engleskog prijevoda izvršena je trijaža na voluminoznom štivom kojim se Le Goff poslužio, navedena u segmentu *Izabrana bibliografija* (str. 109.-118.).

Vrlo kratko poglavlje koje slijedi autorov *Predgovor* naslovljeno je jednostavno *Uvod* (str. 9.-11.) i bavi se općom dihotomijom između koncepata periodizacije i prošlosti, u kojem Le Goff iznosi nacrt svoje kritike spram tipova periodizacije koji su ustaljeni u zapadnoj historiografiji. U esenciji, glavna kritika upućena je nepreciznosti, nedostatku univerzalnosti i osobnoj pristranosti pri omeđivanju definiranih povijesnih perioda. Ovo poglavlje također elaborira historiografsku relevantnost razmišljanja izloženih u sljedećim poglavljima.

Poglavlje *Stare periodizacije* (str. 13.-19.) pretežno je pregled predmodernih oblika povijesne periodizacije, od judeo-kršćanskih modela Davida i sv. Augustina do Voltairea. Kao jednu od bitnijih ličnosti u razvoju koncepta periodizacije Le Goff navodi Dionizija Malog, koji je u 6. stoljeću uveo vrlo bitan koncept što ga se i danas pridržavamo: podjelu vremena u ere prije i poslije Krista. Ideje iz uvodnog poglavlja nadograđene su ovdje razmišljanjima o tome što sve čini eksterni utjecaj

na definiranje povijesnog perioda. Kao primjer jednog takvog sistema periodizacije, autor navodi Voltairea, koji je povijest svijeta dijelio na ere, odnosno na grčku, rimsku, onu do pada Konstantinopola i onu koja počinje s Lujem XIV. Premda autor navodi i druge primjere, već izdvajanje Voltairea zorno ilustrira autorovu ideju da je svaki sustav povijesne periodizacije proizvod svog povijesnog perioda i njenih unikatnih idiosinkrazija, kao što su kultura, mentalitet ili perspektiva njezinih tvoraca, koja je, poput naše, nužno ograničena. Prema Le Goffu, posljedice starijih oblika periodizacije osjećaju se i dan-danas u povijesnoj znanosti, što je djelomično rezultat tradicije, djelomično inercije, pri čemu nije teško dobiti dojam da ih Le Goff smatra sinonimima.

Poglavlje *Kasna pojava srednjeg vijeka* (str. 21.-27.) započinje s navodom da je briga za sustavnu periodizaciju nešto što se zapravo javlja tek od 14. i 15. stoljeća. Le Goff za potrebe rasprave objašnjava već odavno prihvaćenu ideju da srednji vijek kao koncept nastaje s Petrarcom, kojem je predstavljao svojevrsnu intelektualnu i kulturnu crnu rupu između stare zlatne ere čovječanstva u antici i one moderne koja ju emulira, odnosno tada započete renesanse. Autor dalje elaborira da je prije utjecajne ideje Petrarce najbliže periodizaciji bila podjela između poganske i kršćanske ere koje korespondiraju „drevnom“ i „modernom“. Le Goff dalje iznosi da srednji vijek zaista ne postaje kolokvijalan ili uopće uobičajen termin sve do 17. stoljeća, s time da u općoj kulturi stereotipni „mračni“ srednji vijek nije nastao do 18. stoljeća. Autor nadalje elaborira razvoj ideje srednjeg vijeka u historiografiji. Tako navodi da je u 19. stoljeću postao predmet romantiziranog interesa i znanstvenih istraživanja, premda je usprkos tome ostala uobičajena ideja

„mračnog“ srednjeg vijeka koji je bio era pada za čovječanstvo, raspad sistema između perioda antike i renesanse. Le Goff također spominje da je ne samo Petrarca, nego Italija općenito bitno utjecala na određivanje ovih pojmova, pri čemu je bitan, iako ne nužno i dominantan faktor, činjenica da je Rim bio mjera standardiziranog zapadnog vremena. Naglašava da je još uvijek otvoreno pitanje u svim historiografijama kada je točno kraj antičkog perioda i početak srednjovjekovnog – kasna antika i rani srednji vijek se preklapaju i ponekad su međusobno izmjenjivi termini. Doduše, sličnu situaciju nalazimo sa skoro svakim periodom, naprimjer, sa kasnim srednjim vijekom i renesansom ili srednjim i ranim novim vijekom. Sve ovo su ideje s kojima je prosječni povjesničar već upoznat i s kojima nam se po definiciji lako složiti. Nova ideja koju Le Goff iznosi je – možda radikalno – drugačije shvaćanje periodizacije u odnosu na onu koju trenutno koristimo. Le Goff naglašava činjenicu da je do sada srednji vijek izgubio svoj pejorativni prizvuk i da se sve više značenja daje istraživanju utjecaja srednjovjekovlja na kasnije periode. Stoga predlaže da se u periodizaciju uvede novi termin koji je okrstio kao „dugi srednji vijek“, što je ideja koja bi bez sumnje trebala izazvati određene polemike. Nažalost, nakon uvođenja te ideje u knjigu, koja je zanimljiva bez obzira slažemo li se s njom konceptualno, proći će nekoliko poglavlja prije nego se autor vrati natrag da bi ju duže elaborirao.

U poglavlju *Povijest, obrazovanje, periodi* (str. 29.-37.) Le Goff ističe da se povijest počinje poučavati kao zasebna cjelina početkom 17. stoljeća kao dio procesa razvoja školstva – kraljevskim nasljednicima i školarcima podjednako – što dovodi do prvih specifično povijesnih čitanki. Stoga je potreba za stvaranjem sustavnih

periodizacija, radi lakšeg razumijevanja kod učenika, proizvod tog „perioda“. Povijest se polako počela oblikovati kao znanost i povijesna građa je donekle permutirala i u religijske tekstove. Le Goff kaže da se ne smijemo zavaravati i da je povijest još uvijek bila daleko od priznate akademske discipline – često je bila samo usputna pomisao, dodana kao nužna kontekstualizacija onom što se smatralo prikladnim obrazovanjem. Tekst se dalje bavi razvojem povijesti u znanost koja biva prihvaćena u široj javnosti, što elaborira kroz niz primjera: kada je i gdje postala obavezna, kada se počinju dijeliti nagrade za dobre učenike i slično, zajedno s dugim putem njezina odvajanja od moralne filozofije i retorike. Posebno je bitna točka 19. stoljeće, kada je povijest postala prihvaćena na sveučilišnoj razini. Profesori povijesti pritom su morali ilustrirati točke preokreta u povijesti, odnosno stvoriti sistematizirani način da ju se podijeli u periode. Le Goff zaključuje da je upravo to trenutak koji dovodi do ideje polarne suprotnosti između prosvjedenosti renesanse i mraka srednjeg vijeka.

Poglavlje *Rođenje renesanse* (str. 39.-49.) objašnjava rođenje renesanse u historiografiji, a ne kao povijesnog fenomena. Autor objašnjava da je – na stranu Petrarca – termin renesansa ušao u historiografiju u 19. stoljeću zahvaljujući Julesu Micheletu (1798.-1874.). Također se poziva na razmatranja Luciena Febvrea koji je primijetio da među učenim ljudima ne postoji navika periodizacije između ičega osim antičkog, srednjovjekovnog i modernog. Prije Micheleta ne postoji renesansa, nego renesanse s „malim r“ kao pokreti, oživljavanja vitalnosti u kulturi i umjetnosti. Le Goff dalje analizira kako je Michelet u konceptualizaciji Renesanse s „velikim R“ našao neku vrstu značenja i iskupljenja za „mrak“

srednjeg vijeka. Iz Micheletovih pisanja vidljivo je kako je period kojem se nekoć divio poprimio ogorčen ton kako je njegovo životno djelo prilazilo zaključku. Le Goff ovaj zaokret uspoređuje s njegovim osobnim razočaranjima i životnim tragedijama. Autor tvrdi da je, prema Micheletu, renesansa bila trijumf naroda nad monarhijama i nacijama, rođenje modernog svijeta i početak globalizacije te modernog čovjeka kao takvog. Razmišljanja o Micheletu su u knjizi u kontrastu s onima Jacoba Burckhardta, kojem se, barem u Francuskoj, pripisivalo kovanje ideje renesanse. Obojica su predstavila ideju Italije kao začetnicu nove ere i modernog čovjeka, ali tamo gdje je Michelet pokazao oduševljeno prihvaćanje, Burckhardt ukazuje na širenje praznovjerja i pseudoznanosti, društvene korupcije i ograničen uspjeh protestantskih ideja. Obojica se slažu da je efekt renesanse bilo opće slabljenje duhovnosti; ateizam još nije raširen – ili društveno prihvatljiv u ikakvoj mjeri – ali teizam popušta pred valom nevjerovanja. Efekt renesanse je početak procesa sekularizacije, nešto prema čemu je Burckhardt imao oprezniji stav, dok je Michelet tijekom svojih izlaganja pričao o „pobjedi čovjeka nad Bogom“.

U poglavlju *Renesansa danas* (str. 51.-61.) Le Goff sumira stavove o renesansi u 21. stoljeću. Za potrebe svoje analize izdvojio je djela četiri povjesničara: Paula Oskara Kristellera, Eugenia Garina, Erwina Panofskog i Jeana Delumeaua. Obraća pažnju na kritike koje je svaki od njih imao prema renesansi i samoj ideji renesanse, no ona je nešto što ih nastavlja inspirirati i o njoj se izražavaju pozitivno. Le Goffov argument u ovom poglavlju je da renesansa, koliko god bitna bila, ne može biti smatrana segmentom povijesti odvojenim od srednjeg vijeka. Ne postoji jedna renesansa, nego niz renesansa koje su sve

srednjovjekovne. Renesansa s velikim slovom je još jedna renesansa, ne zadnja, ali zadnja u onom što naziva „dugim srednjim vijekom“. Le Goff smatra da je legitimitet periodizacije potkopan globalizacijom kulture i činjenicom da povjesničari danas imaju manje eurocentričnu perspektivu. To ne znači da od periodizacije treba odustati, ali ju je nužno koristiti s više fleksibilnosti nego je povijesna znanost dosad pokazala.

U poglavlju *Srednji vijek postaje „mračno doba“* (str 63.-78.) autor argumentira da je srednji vijek bio znatan nositelj rimske latinske kulture, ali i da je pismenost bila uobičajenija u srednjem vijeku nego u antici, što podupire i navođenjem nekih tehnoloških inovacija: pojavom uvezane knjige umjesto svitka i trajnošću pergamenta u odnosu na papirus. Niz takvih primjera autor stavlja u kontrast s često prihvaćenom idejom da je srednji vijek bio period povlačenja od racionalnosti u korist strasti, pogotovo u teologiji, gdje je razum bio suprotstavljen autoritetu. Predstavlja niz perspektiva koje je srednjovjekovni čovjek imao o periodizaciji svoje suvremenosti, poput raširenosti ideje da je svijet star i u fazi konačnog propadanja te napora karolinškog dvora (i njihove renesanse) da se predstave kao kontinuitet antičkog. Pruža pregled cijelog niza sekularnih i crkvenih osoba i institucija koji pokreću svoju renesansu s malim slovom, pri čemu svaki primjer potvrđuje njegovu tezu. Drugi argument koji autor pobija je ustaljena ideja da je srednji vijek period bez vlastite estetike, kada ne postoje umjetnici, već samo obrtnici. Le Goff navodi niz primjera koji ukazuju na neistinitost te tvrdnje. Na kraju, ukazuje na fenomen koji je ikonično povezan sa srednjim vijekom u popularnoj kulturi – progone vještica. Pritom je osjetio potrebu ukazati da je to bio uglavnom ranonovovjekovni fenomen, koji

započinje u renesansi. Ništa od navedenoga nije iznenađenje medievistima ili povjesničarima općenito, ali potvrđuje autorovu ideju da je između srednjeg vijeka, renesanse i modernosti (kako god ju odlučili definirati) postojao znatno dulji period koegzistencije i međudnosa nego što je nama povjesničarima možda ugodno priznati.

U poglavlju *Dugi srednji vijek* (str. 79.-104.) autor postavlja određenu reinterpretaciju odnosa srednjeg i ranog novog vijeka. Prema njemu, u smislu kulture, ekonomije, politike i društvenih odnosa, 16. stoljeće nije dovelo do nikakve fundamentalne promjene. Le Goff odlazi čak korak dalje i kaže da nema promjene koja bi označila kraj srednjeg vijeka i početak renesanse sve do sredine 18. stoljeća. Otpisao je značenje Sjeverne i Južne Amerike kao faktora u periodizaciji; Sjeverna ne postaje bitna za širi svijet do revolucije 1776., a Južna do nezavisnosti 1810. (ta je godina specifično odabrana zahvaljujući Simónu Bolívaru). Velika geografska otkrića nisu bila toliko bitna, argumentira Le Goff, a čak su i ona bila moguća zahvaljujući tehnologiji koju je europska civilizacija dosegla još u razvijenom srednjem vijeku. Razvijanje dubokomorske trgovine i europske kolonizacije u širem smislu nije doseglo svoj vrhunac do 19. stoljeća. Prava modernizacija bila je stvaranje razgranate mreže kopnenih puteva, koje je često deset puta povećalo prihode od cestarina unutar jednog stoljeća. Ekonomija se nije puno promijenila od srednjeg do novog vijeka i još uvijek je bila bazirana na agrikulturi. Nije bilo pravog monetarnog sistema i još uvijek smo bili stoljećima udaljeni od fiskalne države. Le Goff objašnjava da je Kolumbo bio podjednako motiviran željom da dovede kršćanstvo poganima kao i željom da otkrije profitabilne trgovačke putove. U tom pogledu bio je odista čovjek

srednjeg vijeka. Slično se navodi i za Shakespearea. Le Goff dakako ističe da je monarhija ostala dominantan oblik državne uprave sve do Francuske revolucije. Prema Le Goffu, praktički sve što smo navikli smatrati ranonovovjekovnim (ili ranim modernim) razdobljem dio je „dugog srednjeg vijeka“ zato što su se, banalno rečeno, mnoge stvari promijenile, ali ih je više ostalo isto. Na pitanje koje se samo postavlja, naime kada je onda kraj „dugog srednjeg vijeka“, Le Goff odgovara na identičan način na koji smo navikli promatrati kraj „klasičnog“ koncepta srednjeg vijeka; ne postoji fiksna točka, nego cijeli niz njih ovisan o regiji, kulturi i tematici. Le Goff navodi nekoliko takvih primjera za kraj „dugog srednjeg vijeka“: u filozofiji i religiji to je izdavanje Diderotove *Enciklopedije*; tehnološki to je šire korištenje parnog stroja upareno s agrarnim reformama francuskih fiziokrata; politički kraj su antimonarhijski pokreti koji kulminiraju Francuskom revolucijom. Bez sumnje, Le Goff bi mogao unedogled prezentirati mnogo više primjera i činjenica nego što je naveo u svom tekstu. Usprkos tome, na nekoj razini se teško pomiriti s dojmom da je takvo redefiniranje redundantno. Nije li, na kraju, jedan od ciljeva proučavanja cijelog perioda ranog novog vijeka, kako ga definiramo u domaćoj i stranoj historiografiji, upravo proučavanje takvih koncepata u jednom razdoblju koje je prijelazni period između srednjovjekovnog i modernog te, po samoj svojoj definiciji, sadrži elemente oba?

U kratkom zaključnom poglavlju *Periodizacija i globalizacija* (str. 105.-107.) Le Goff ne osjeća veliku potrebu da sumira i prepriča već izloženo, nego daje nekoliko završnih misli. Prema njemu, „periodizacija opravdava pretvaranje povijesti u znanost, dakako ne egzaktnu, nego društvenu

znanost koja se temelji na objektivnim osnovama koje nazivamo izvorima". No usto kaže da periodizacija ipak nije egzaktna nego fluidna, a povjesničari moraju „ukrotiti“ kronologiju, čak i dok se istodobno nalaze pod njenim utjecajem. Što se više životni uvjeti mijenjaju to je periodizacija bitniji alat za povjesničara. Braudelov *longue durée* je često kritiziran zbog svoje tendencije da izmiješa ili izbriše povijesne periode, ali za Le Goffa to nije kontradikcija. Postoji mjesto za duge periode i oni su apsolutno nužni da bi se objasnili događaji koji imaju i fizičku i mentalnu dimenziju, *ergo* i kontinuitet i diskontinuitet su bitni za shvaćanje. Autor dalje elaborira da su povijesni periodi nešto što smo razvili kao alat u 20. stoljeću, kada su povjesničari postali fascinirani time koliko brzo se periodi mogu izmijeniti – i koji su uskoro zahtijevali svoje podperiode. Srednji vijek, često opisan u mnogim udžbenicima kao *srednji vijek i renesansa*, nije imao jednu, nego cijeli niz renesansi, koji su prema Le Goffu pripadajući podperiodi. Smatra da ni jedna renesansa, čak ni ona s velikim r, nije bila totalni obrat, nego da je svaka postigla postepeni razvoj koji je donekle i u manjoj mjeri promijenio srednji vijek.

U zaključnom osvrtu na prikazana poglavlja treba reći da odgovor na naslovno pitanje koji Le Goff daje jest da dijeljenje povijesti u periode nije samo moguće, nego i nužno. S druge strane, periodizacija se može primijeniti samo na ograničene aspekte svjetske povijesti; zadaća svjetske povijesti je otkriti veze između tih aspekata. U tom pogledu periodizacija je komplementarna globalizaciji (premda Le Goff pritom upozorava da se globalizacija nikada ne smije smatrati jednakom standardizaciji ili homogenizaciji). U esenciji Le Goff kaže: povijest

treba dijeliti u periode jer nam to omogućava da vidimo kako je ljudska povijest organizirana i kako se mijenja tijekom duljeg vremenskog protoka, ali kako se povijest mijenja, mijenja se i naše shvaćanje povijesnih perioda. U tom pogledu, Le Goffovom djelu se mora priznati da je privuklo pažnju na zanemaren segment povijesne znanosti, odnosno na manji teorijski element unutar ionako često zanemarenog teorijskog dijela struke. Le Goff je vrhunski argumentirao stav da periodizacija nije uklesana u kamen te da je zadaća povjesničara da ju s vremena na vrijeme dekonstruira i rekonstruira. Nažalost, nije predstavio sistematski nacrt ili kratki prijedlog novije periodizacije koju bi mogli upotrijebiti. Jedino što nam daje jest „dugi srednji vijek“ koji je, premda fascinantno u smislu teorijske polemike, samo ime za niz međudnosa srednjeg vijeka s periodima koji će uslijediti i kojih je većina povjesničara, ne samo medievista, već odavno svjesna. U esenciji to je ideja veoma slična onoj „dugog 19. stoljeća“, iako možda na vremenski većoj skali.

Još jedna stvar koja možda nedostaje ovoj knjizi je također razmatranje o tome kako se povijesni periodi mijenjaju ovisno o regiji. Znamo da je trebalo neko vrijeme da se ideje renesanse prenesu u hrvatske zemlje iz susjedne Italije. Bilo bi fascinantno komparirati to s time koliko je renesansnim trendovima trebalo da dođu do Francuske, Engleske i elektorate Svetog Rimskog Carstva ili kakav je njen utjecaj na Skandinaviju i zemlje oko Baltika. To je moglo biti i dalje prošireno napuštanjem naše tradicionalne eurocentrične perspektive – što bi Le Goff smatrao pozitivnim trendom – i odgovoriti na pitanja poput što riječ renesansa, ili možda njen ekvivalent, znači u Indiji ili što srednji vijek znači u kineskoj

historiografiji. S druge strane, posve je razumljivo što autor tako nešto nije uključio u svoju tezu koju odbija nazvati tezom. Znatno dio ove knjige je kompozit tematski povezanih ranijih autorovih djela koja se ove teme dotiču na makro razini. Jedina prava kritika usmjerena ovom djelu može biti upravo u pogledu uklapanja ranijih tekstova u kompleks knjige, s obzirom da se na određenim mjestima pojavljuju odlomci koji, premda sami po sebi puni fascinantnih činjenica, naizgled nemaju tematsku relaciju s ostatkom poglavlja, nego djeluju kao male stranputice u razmišljanjima prije povratka glavnoj temi. Doduše, to je rijedak slučaj na samo nekoliko mjesta, koji ne oduzima ništa kvalitete samog teksta. Zaključno treba reći da, bez obzira u kojoj mjeri se čitatelj složio s idejama i predloženim konceptima ovog djela, u svakom slučaju nam daje „hrane za razmišljanje“ i možda postavlja više pitanja nego što daje odgovora – što je nešto prema čemu bi historiografija uvijek trebala biti receptivna.

Andrija Banović

Podjeli ovo:

Srodno

Ivo Goldstein -
Jacques Le Goff i
moja sjećanja na
njega
15. travnja 2014.
U "Osvrti"

Branimir
Janković -
Kolumna „Javna
povijest“ –
Podržavam
manifestacije
oživljene
povijesti!

Tomislav Bali -
Prikaz knjige:
Walter Goffart,
Barbarians,
Maps, and
Historiography.
Studies on the
Early Medieval